

MÜNÂZARA

1322); Şirvanlı Ahmed Hamdi, *İlm-i Münâzara* (İstanbul 1293), Hamd b. İbrâhim el-Ösman, *Uşûlü'l-cedel ve'l-münâzara fi'l-Kitâb ve's-Sünne* (Küveyt 1422).

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "Münâzara" md.; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), II, 1652; İbn Haldûn, *Mu'kaddime*, III, 1068; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 41; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 303; II, 599; a.mlf., *Âdâbü'l-bahş ve'l-münâzara*, İstanbul 1313, s. 1-10; *Keşfü'z-zunûn*, I, 38-39, 69, 579-580; Saçaklızâde, *er-Risâletü'l-velediyye*, İstanbul 1325, s. 1-2, 7-13, 64, 112; a.mlf., *Tertibü'l-ülûm* (nşr. Muhammed b. İsmâil es-Seyyid Ahmed), Beyrut 1408/1988, s. 141-143; Zebidî, *İthâfû's-sâde*, I, 279-290; Gelenbevî, *Risâletü'l-âdâb*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 1-9; Hasan Paşazâde, *Fethu'l-vehhâb şerhu Risâleti'l-âdâb*, İstanbul, ts., s. 20-52; Ali Rıza Ardahanî, *Mi'yârü'l-münâzara*, İstanbul 1307, s. 9-36; Ahmed Cevdet Paşa, *Âdâb-ı Sedâd min ilmi'l-âdâb*, İstanbul 1294, s. 5-8, 9-58; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, III, 457-459; Yusuf Şevki Yavuz, *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, İstanbul 1983, s. 5-32, 113-182; Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Da-vâbitü'l-ma'rîfe*, Dimaşk 1408/1988, s. 361-375, 451-454; Hüseyin Atay, "Kur'an'a Göre Münâzara Metodu", *ACİFD*, XVII (1969), s. 259-275; Cemil Said, "el-Münâzara fi'l-âşri'l-Abbâsî", *Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, V, Bağdad 1973, s. 187-204. YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

□ ARAP EDEBİYATI. Arap dilinde münâzara yanında **muhâvere**, **muâraza**, **mücâdele**, **müfâhare**, **münâfere** ve **mümârât** gibi yakın anlamlı birçok kelime kullanılmaktadır. Bunlar "muhâvere" başlığı altında yer alan türlerdir. Aralarında bazı mâna farklarının bulunduğu bu kelimelerin çoğu Kur'an'da yer almaktadır. Arap edebiyatında "zıt veya farklı unsurların üstünlüklerinin karşılaştırıldığı edebî tür" şeklinde tanımlanan münâzaranın Câhiliye döneminde muhâvere, müfâhare ve münâfere olmak üzere nesir şeklinde üç çeşidi tesbit edilmiştir. İki veya daha fazla kişinin bir konuda dönüşümlü olarak görüşünü beyan ettiği konuşma türüne muhâvere adı verilmiştir. Bazan bu bir tarafın soru sorması, diğer tarafın cevap vermesi şeklinde gerçekleşirdi. Âmir b. Zarib el-Advânî ile Humeme b. Râfi' ed-Devsî arasında Himyer kralının huzurunda yapılan münâzara buna örnek gösterilir (Abdullah Abdülcebbâr – M. Abdülmün'im Hafâcî, s. 253-254). Temîm kabilesinin bilgisi Damre b. Damre el-Müayydî'nin Hîre Kralı Nu'mân b. Münzir'le yaptığı muhâvere ve ona verdiği hikmet dolu cevap (*a.g.e.*, s. 316-317), Utbe b. Rebîa ile kızı Hind arasında geçen ve Ebû Süfyân'la evliliğine dair olan muhâvere türün meşhur örnekleri içinde yer alır (*a.g.e.*, s. 316).

Soy sop, kabile ve aşiret üstünlüğü, ah-lâkî erdemlere sahip oluş, mal mülk, ev-lât ve akraba çokluğuyla övünme şeklin-de daha çok kabile ileri gelenleri arasında cereyan eden muhâverelere müfâhare adı veriliyordu. Bunun en meşhur örneği, Sâ-sânî Hükümdarı Kısra Enûşirvân ile Hîre Kralı Nu'mân b. Münzir arasında kısra'nın sarayında yapılan muhâveredir. En üstün milletten Araplar olduğunu ileri sürerek münâzaraya başlayan Hîre Kralı Nu'mân kısra'nın sorularına ikna edici cevaplar vererek galip gelmiştir (Mîşâl Âsî – Emîl Bedîr Ya'kûb, II, 1207). Nu'mân'ın sarayında düzenlenen müfâharelerde yerleşmiş bazı geleneklerin varlığı (Mahmûd Şükrî el-Âlû-sî, I, 280-281, 285-286) onun bu konudaki başarısının sebeplerindedir.

Câhiliye devrinde daha çok Rebîa-Mu-dar, Bekir-Tağlib, Kays-Temîm ve Evs-Hazrec kabileleri arasında süren müfâhare geleneği, İslâm'ın öğretileriyle uyuşmadığı için Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerinde ehemmiyetini kaybetmişse de Emevîler devrinde Arap ırkına dayalı bir siyaset güdülmesinin etkisiyle yeniden alevlenmiştir. Kaynaklar, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın huzurunda kabilelerinin cömertlikleriyle ileri gelenlerinin çokluğu ve nitelikleri konusunda münâzara-ların yapıldığını kaydetmektedir (*a.g.e.*, I, 283-285, 287). Bu türde III (IX) ve IV. (X.) yüzyıllarda birçok eser kaleme alınmıştır (İbnü'n-Nedîm, s. 172, 209; Brockelmann, *GAL*, II, 390; Sezgin, I, 318; II, 61; ayrıca bk. FAHR).

Münâzaranın en zorlusu olan münâfere, mutlaka bir hakemin nezaretinde ve kaybeden tarafın kazanana ödeyeceği bir ödül ortaya konarak yapılırdı. Câhiliye devrinin yaygın geleneklerinden olan bu tarz münâzarada iki taraf ataları ile hasep nesplerinin çokluğu, şeref ve değerlerinin yüceliği konusunda söz düellosuna tutuşurdu. Soyluluğu ayakta tutan ve devamını sağlayan husus bir bakıma mal mülk olduğundan tartışmada servet çokluğu da ana konulardan birini teşkil eder. Tartışma kızıştığında iş ölümlerinin sayılmasına kadar giderdi. Bu Câhiliye geleneğine Kehf (18/34) ve Tekâsür (102/1-2) sûrelerinde işaret edilmektedir. Münâferenin, "Ben insan (nefer) sayısı bakımından senden daha güçlüyüm" ifadesiyle başladığı için bu adla anılmış olması da muhtemeldir. Eşraftan ve zamanın bilgeleri arasından seçilen hakemler fitne çıkmasını önlemek için genellikle tarafların eşit olduğunu edebî ve etkili bir konuşma ile ilân ederlerdi

(Ali el-Cündî, s. 263-264). Ortaya konan ödüller 100, bazan da 1000'e kadar ulaşan deve, köle, câriye veya altın oluyordu (krş. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, I, 289-307). Münâzara konusunda ilk yazılan eserlerin münâfere türünde olduğu, İbnü'n-Nedîm'in, adında "münâfere, münâferât" kelimele-ri geçen ve ilk dönemlerde yazılmış olan bazı eserleri zikretmesinden anlaşıl-maktadır (*el-Fihrist*, s. 93, 159, 161, 176, 188).

Muhâvere, müfâhare ve münâfere türündeki Câhiliye münâzara-larının karakteristik özelliği çoğunlukla hakemlerin huzurunda cereyan etmesi ve secilerle örülmüş etkileyici edebî bir dilin kullanılmasıdır. Buna karşılık İslâmî dönemde tamamen edebî bir tür niteliği taşıyan ve bir müellif tarafından gece ile gündüz, kılıç ile kalem gibi iki zıt veya farklı unsurun konuşturulması, kendi erdem ve üstünlüklerinin dile getirilmesi ve karşı tarafın delillerini çürütürerek galip gelmesi şeklinde gerçekleşen münâzara çeşitleri de ortaya çıkmıştır. Bu türde çok defa hayalî bir kimse yahut zamanın halifesi, valisi veya âlimlerinden biri hakem olarak gösterilmiş, birçoğunda olay bir mahkemede geçiyormuş gibi kurgulanmıştır.

Başta Arap dili ve edebiyatı olmak üzere kelâm, fıkıh, mezhepler, tarih, felsefe ve mantık gibi alanlarda ilmî bir konunun tartışıldığı münâzaralar ayrı bir kategori oluşturarak İslâm ilimleri tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir. Bu münâzara-ların birçoğu halife saraylarında seçkin erkânın huzurunda gerçekleşiyordu. Arap dili ve edebiyatına dair ince meselelerin tartışıldığı en çetin münâzaralar, Hârûnürreşid'in sarayında Emîn ile Me'mûn'un hocası ve yedi kurrâdan biri olan Kûfe dil mektebinin reisi Ali b. Hamza el-Kisâî ile Basra dil mektebinin reisi Sîbeveyhi arasında gerçekleşmiştir. "el-Mes'eletü'z-zünbûriyye" adı verilen münâzarada bir Arap atasözün-de geçen bir kelimenin i'râbi tartışma konusu olmuş, hakemlik yapacak bir otorite bulunamayınca çölden getirilen bedevîlerin hakemliğine başvurulmuş, rivayete göre saray hocası Kisâî'nin küçük düşürülmesi istenmediğinden bedevîlere telkin edilen cevap verdirilmiş, neticede Sîbeveyhi, mağlûp duruma düşürülmüştür. Bu haksızlığı hazmedemeyen Sîbeveyhi Arap ülkelerini terk ederek asıl memleketi olan İran'a gitmiş ve genç yaşta kahrından ölmüştür. IV. (X.) yüzyılda cereyan eden bu tür münâzara-ların en tanınmışlarından biri de elli dokuz yaşındaki Ebû Bekir el-Hârizmî ile yirmi dört yaşındaki Bedüzzaman

el-Hemedânî arasında geçmiştir. 382 (992) yılında Nişâbur'da düzenlenen münâzarada her iki taraf din, dil, edebiyat, gramer, aruz ve mantık ilimlerinde gücünü göstermiş, sonuçta Bedüzzaman galip ilân edilmiş, otoritesi ve itibarı sarsılan Hâzîrî bir yıl sonra kederinden ölmüştür. Yine bu asırda Aristo mantığını savunan Met-tâ b. Yûnus ile Arap nahiv mantığını savunan Ebû Saîd es-Sîrâfî arasında cereyan eden münâzara da meşhurdur. Hârûnnür-reşîd'in veziri Yahyâ el-Bermekî'nin sarayında zamanın ileri gelen âlim ve edipleri arasında aşk ve sevgi konusunda düzenlenen münâzarada Eflâtun'un *el-Me'dübe* (şölen, sempozyum) adlı eserinin tesciri görülmektedir.

Yazılı olarak veya ileriki dönemlerde görüldüğü gibi basın yoluyla gerçekleşen münâzaralar da vardır. Hârûnnür-reşîd ile Süf-yân es-Sevrî arasında halifenin sahip olması gereken adalet vasfı konusunda yazışmalı olarak geçen sert tartışma, XIX. yüzyılda Ahmed Fâris eş-Şidyâk ile İbrâhim el-Yâzîcî arasında dil konusundaki gazete tartışması ile Lübnan'da yayımlanan *el-Muktefat* ve *el-Beşîr* dergilerinde birçok yazarın taraf olduğu sihir hakkındaki tartışmalar bunların örneklerinden bazılarıdır.

Hayale dayanan edebî münâzara türünün en eski örneğini Câhiz vermiştir. Câhiz, *Müfâharetü'l-cevârî ve'l-ğulmân* adlı risâlesinde genç kız ve erkekler münâzara yaptırmış, taraflardan her biri kendi erdemlerini ve üstün yanlarını, karşı tarafın ise kusurlarını secili nesir halinde âyet, hadis, şiir, mesel, hikâye, fıkra ve anekdotlarla dile getirmiştir (*Resâ'il*, II, 61-93). Câhiz'in, siyah ve beyaz insanları övünme yarışına tutuşturduğu *Müfâharetü's-sü-dân ve'l-humrân (ve'l-bizân) (Fahru's-sü-dân 'ale'l-bizân)* adlı risâlesi de (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 245) bu niteliktedir. Yine onun *Müfâharetü'l-misk ve'r-re-mâd*'i (a.g.e., I, 246) insanlar dışındaki varlıklar arasında üstünlük tartışmasının kurgulandığı ilk eser olmalıdır. İbn Ebû Tâhir'in *Müfâharetü'l-verd ve'n-nercis*'i ile Nâşî el-Ekber'in *Müfâhâre beyne'z-zeheb ve'z-zücâc*'i ve *Tafdü'l-s-süd (ân) 'ale'l-bid (ân)*'i da (Brockelmann, *GAL*, I, 128) bu alanda yazılan ilk eserlerdendir. İnsanlar, güller, çiçekler, meyveler, hayvanlar, kuşlar, şehirler, eşya, tabiat varlıkları vb. arasında üstünlük tartışmalarına yer veren çok sayıda eserden bir kısmı şunlardır: Abdül-bâkî el-Yemenî, *Müfâharetü'l-kındil ve's-şem'adân* (Kahire 1934, *Münâzarât fi'l-edeb* içinde *Münâzara beyne'l-kındil ve's-*

şem'adân adıyla); İbn Nübâte el-Misrî, *el-Müfâhâre beyne's-seyf ve'l-kalem* (Beyrut 1312; Kahire 1934, *Münâzarât fi'l-edeb* içinde); Süyûtî, *Müfâharetü'l-ehzâr (el-Makâmetü'l-verdiyye*, Kahire 1272, 1275); Muhammed Mübârek el-Cezâirî, *Ebhâ makâme fi'l-müfâhâre beyne'l-ğurbe ve'l-ikâme* (Dımaşk 1296), *Ğaribü'l-enbâ' fi münâzaratü'l-arz ve's-semâ'* (Dımaşk 1302), *Müfâhâre beyne's-semâ' ve'l-arz (Ğaribü'n-nebe' fi münâzaratü'l-arz ve's-semâ'*, Dımaşk 1299); (diğer eserler için bk. a.g.e., II, 59; *Suppl.*, I, 809; II, 12, 174, 198, 220, 237, 389, 999; Sezgin, IV, 298).

Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, başlangıçtan IV. (X.) yüzyılın başlarına kadar İslâm âlimleri arasında geçen ilmî tartışmaları *Mecâlisü'l-'ulemâ'* adlı eserinde toplamıştır (bk. bibl.). Tefsir, fıkıh ve kelâmıla ilgili birkaç mesele dışında bu tartışmaların tamamı Arap dili ve edebiyatına dairdir. Çoğu eski Arap şiirini, bazı âyetleri ve birkaç hadisi ilgilendiren ve lugat, iştikak, gramer, i'rab, garîb kelimeler, şiir eleştirisi, anlam, yorum gibi konularda ince meseleler etrafında odaklaşan tartışmalar II (VIII) ve III. (IX.) yüzyıl âlimleri arasında yoğun biçimde görülmektedir. Başta Sa'leb olmak üzere İsâ b. Ömer es-Sekafî, Ebû Amr b. Alâ, Hafîl b. Ahmed, Sîbeveyhi, Yûnus b. Habîb, Ali b. Hamza el-Kisâî, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ma'mer b. Müsennâ, Ahfeş el-Evsat, Asmaî, Cermî, Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî, Ebû Hâtîm es-Sicistânî, Ebû Osman el-Mâzinî, Zeccâc ve İbn Keysân tartışmalarda taraf olan âlimler içinde yer almaktadır. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tezkiretü'n-nühât*'ın bir bölümünü (s. 124-180) Arap dili ve edebiyatıyla ilgili münâzaralara tahsis etmiştir.

İlmî münâzaraları ele alan diğer eserlerin başlıcaları şunlardır: "Münâzara beyne Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ve'l-Hâtîmî" (nşr. Hasan M. eş-Şemmâ', *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb bi-Câmî'ati'r-Riyâd*, sy. 4 [Demmâm 1395-1396], s. 237-295); Abdülmeccid et-Türki, *Münâzarât fi uşûli's-Şerî'ati'l-İslâmiyye beyne İbn Hâzım ve'l-Bâcî* (nşr. ve trc. Abdüssabûr Şâhîn, Beyrut 1406/1986); Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Mukâbesât* (nşr. Mirzâ Hüseyin eş-Şîrâzî, Bombay 1306/1889), *el-İmtâ' ve'l-mü'ânese* (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn, Kahire 1939-1944; Beyrut 1953, iki eserde de zamanın âlimleri arasında geçen felsefî, edebî ve ilmî sohbetlerle münâzaralara yer verilmiştir); Ca'fer b. Ahmed İbnü'l-Heysem, *Kitâbü'l-Münâzarât* (nşr. ve İng. trc. Wiltera Madelung –

Paul E. Walker, London 2000); Fahreddin er-Râzî, *Münâzaratü Fahriddin er-Râzî fi bilâdi Mâ verâ'î'n-nehr* (nşr. ve İng. trc. Fethullah Huleyf, Beyrut 1967); Mu-vaffakuddin İbn Kudâme, *Münâzara fi'l-Ğur'âni'l-'azîm* (nşr. Muhammed b. Hammed el-Hamûd, Küveyt 1410/1990); Seyyid el-Cümeyyilî, *Münâzaratü İbn Teymiyye ma'a fuğahâ'i 'aşrihi* (Beyrut 1405/1985), (diğer eserler için bk. İbnü'n-Nedîm, s. 409, 642; Brockelmann, *GAL*, II, 255-256; Sezgin, I, 502, 573, 618; VI, 208; VIII, 76; IX, 97, 129). Sa'deddin et-Teftâzânî ile Seyyid Şerîf el-Cürçânî arasında Bakara sûresinin 5. âyetindeki "alâ" harf-i cerrinde oluşan istiarenin türü konusunda Timur'un sarayında yapılan çetin münâzara sonraki belâgat ve tefsir âlimlerini etkilemiş ve bu münasebetle iki âlimin taraftarları arasında birçok polemik meydana gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), II, 1652; Câhiz, *Resâ'il* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1988, II, 61-93; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *Mecâlisü'l-'ulemâ'* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 93, 107, 159, 161, 172-173, 176, 188, 209, 242, 250, 409, 550, 642; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tezkiretü'n-nühât* (nşr. Afîf Abdurrahman), Beyrut 1406/1986, s. 124-180; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İrşâdü'l-Ğur'ân ve's-Sünne ilâ tarîkı'l-münâzara* (nşr. Eymen Abdürrezzâk eş-Şevvâ), Dımaşk-Beyrut 1417/1996, neşreden giriş; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), I, 278-308; Zekî Mübârek, *en-Nesrû'l-fennî fi'l-karni'r-râbi'*, Kahire 1352/1934, II, 397-426; M. Hâşim Atıyye, *el-Edebü'l-'Arabî ve tarihuhü fi'l-'aşri'l-Câhili*, Kahire 1355/1936, s. 79-80; Brockelmann, *GAL*, I, 128; II, 59, 255-256, 390; *Suppl.*, I, 245-246, 809; II, 12, 174, 198, 220, 237, 389, 999; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-edeb*, Kahire 1385/1965, I, 224-287; Sezgin, *GAS*, I, 318, 502, 573, 618; II, 61; IV, 298; VI, 208; VIII, 76; IX, 97, 129; Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Edebü'l-'Arabî fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dımaşk 1392/1972, s. 175; Meccid Vehbe – Kâmil Mühendis, *Mu'cemmü'l-muşalahâti'l-'Arabiyye fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 214; Abdullah Abdülcebbar – M. Abdülmün'im Hafâcî, *Kıssatü'l-edeb fi'l-Hicâz fi'l-'aşri'l-Câhili*, Kahire 1400/1980, s. 253-254, 316-320; Mişâl Âsî – Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemmü'l-mufaşşal fi'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1987, II, 1207-1209; Ali Ciriş, *Edebü'l-huâr ve'l-münâzara*, Mansûre 1412/1991, s. 59-60, 150-154; Ali el-Cündî, *Fi Tarihü'l-edebü'l-Câhili*, Kahire 1998, s. 263-264.

İSMAİL DURMUŞ

□ FARS EDEBİYATI. İran edebiyatında çok erken dönemlerde Pehlevî diliyle kaleme alınmış olan bazı dinî konulu metinlerde Zerdüşti din adamlarının kendi dinlerinin üstünlüklerini savunmak için başka dinlerin mensuplarıyla yaptıkları mü-